

God, Liefde in ons midden

'Mijn leven is geworden tot één ononderbroken samenspraak met God'. Een jonge Joodse vrouw die dat zegt in 1943 in Westerbork! Je luistert ernaar met verwondering en bewondering, met ontroering ook waarschijnlijk. 27 jaar was Etty Hillesum toen, Nu, 75 jaar later, wordt ze over de gehele wereld gelezen en geciteerd, ook door de groten der aarde, van Barack Obama tot paus Franciscus. Er zijn haar soms ook verwijten gemaakt: dat ze naïef was, te invoelend, te optimistisch. Hoe kan iemand zo spreken in die ellende van Westerbork? Ja, dat kan blijkbaar. Niet alleen ervoer Etty Hillesum een liefdevolle werkelijkheid in zich zelf, waarin zij God herkende, zij leefde die liefde ook. Innerlijk gebed en zorg voor anderen gingen bij haar samen. Dat had ze gedaan in Amsterdam, in haar vriendschappen en seksuele relaties daar, dat deed ze in de treurnissen van Westerbork, dat zou ze later ook doen in de verschrikkingen van Auschwitz waar ze tenslotte vermoord is. Door al haar angsten heen wilde ze, zo zei ze, 'de voorraad liefde op deze aarde helpen vergroten'. Onder de kleine profeten van onze tijd neemt Etty Hillesum een ereplaats in.

Aan haar leven ga je weer begrijpen wat de Joodse Bijbel bedoelt met Gods antwoord aan Mozes wanneer deze vraagt wie Hij of Zij toch is: 'Ik ben die er zijn zal', luidt Gods antwoord. Dat betekent allereerst dat wij mensen niet te veel uit moeten zijn op kennis over God: dat de ervaring van Gods aanwezigheid ons genoeg moet zijn. Vertrouwen in die aanwezigheid, daar gaat het om. Dat vertrouwen was Etty Hillesum in hoge mate geschonken. De meesten van ons hier zullen waarschijnlijk niet gezegend zijn met een ervaring als de hare, maar ik durf toch hopen dat een gemeenschapsviering van 'Ik zal er zijn', zoals de onze hier, in het hart van ieder van ons iets van een dergelijk vertrouwen zal wekken.

Natuurlijk hebben mensen van allerlei godsdiensten toch steeds opnieuw naar kennis over God gezocht, en namen bedacht voor het mysterie dat wij God noemen. Die namen zijn zeer taltijk en zeer uiteenlopend. Metaforen, gelijkenissen zijn het, allemaal ontleend aan onze eigen menselijke ervaring: God, de alziende en alwetende, de barmhartige, de krijgsheer, de herder en zelfs de bruidegom. Het zijn benaderingen, maar toch: metaforen zijn het kostbaarste en diepzinnigste dat wij in onze taal, onze denkwereld hebben: gelijkenissen zetten ons op een weg, het zijn richtingwijzers in het leven. Ze vertellen ons wat mensen en dingen, en ook God voor ons kunnen betekenen. De christelijke traditie heeft als naam voor God de hoogst denkbare metafoor gevonden: 'God is liefde'. Het is een gedurfde nieuwe verwoording van het 'Ik ben die er zijn zal' van Mozes. Wie verleden week op de TV de toespraak over de liefde heeft gehoord van bisschop Michael Curry voor het koninklijk bruidspaar Harry en Meghan, weet wat de Bijbel met die naam bedoelt. Deze anglikaanse bisschop herinnerde er ons opnieuw aan dat liefde de oorspronkelijke kracht is van ieder mensenhart, de enige weg die naar leven en toekomst voert. En inderdaad: wat is in ons bestaan, als het er op aan komt, belangrijker dan de mensen die wij liefhebben? En vinden we wat we hebben aan kennis, aan geld, aan relaties, aan talent als vakman of kunstenaar niet pas echt de moeite waard als in dat alles de liefde, hoe dan ook, een hoofdrol speelt? Wat zijn waarheid en schoonheid, wetenschap en kunst, zonder hartstocht, zonder liefde? Geen mens kan zich veroorloven om niet lief te hebben, wie of wat of hoe dan ook. Dan missen we de boot, de essentie, het mysterie, waarin en waardoor alles bestaat. God is liefde, en waar liefde is, daar is God. Dat is wat Etty Hillesum ons vertelt, dat is wat de evangeliën blijven herhalen. Ook wanneer we van de ellende in de wereld, het verdriet in eigen leven niets begrijpen, is er altijd, hoe dan ook, de liefde. Ook in Westerbork.

Wanneer de evangelist van de liefde, Johannes, over God spreekt, brengt hij diens liefde direct en nadrukkelijk in verband met het beeld van de vader. Hij laat Jezus uitvoerig spreken over de liefdesrelatie die hij met de Vader heeft. Wij bidden daarom bij voorkeur tot God als vader, een liefdevolle vader: 'Onze Vader die in de hemel zijt'... Nu bestaan vaders niet zonder moeders maar het beeld van de moeder dat natuurlijk even belangrijk is blijft op de achtergrond. In onze van oudsher vooral door mannen gemaakte beschaving - ook godsdienstige beschaving - neemt het vader-beeld alle plaats in. Voor veel christenen heeft de Maria devotie die eenzijdigheid kunnen opvangen, maar moeder Maria, hoe hoog verheven ook, is geen God. In God zelf zou voor ons mensen de moeder naast de vader moeten oplichten, en dat is wat we in de mystieke traditie zien gebeuren. Daar koestert en troost God ons als een moeder, is uit op nabijheid, eenheid, vrede. Wij zijn ooit geboren uit de liefde van een moeder en een vader, die twee - of hun plaatsvervangers - waren ook de eersten die ons hebben leren leven en liefhebben. Als we over liefde, en dus ook over 'God is liefde' spreken, is het terecht hun beider beeld - van moeder én vader - waar we ons in uit moeten drukken. Mystici zoals

Etty Hillesum beleven zowel een moederlijke God die hun leven schenkt, voedt, beschermt, één doet zijn met mensen en dingen in deze wereld, en tegelijk een vaderlijke die hen oproept die liefde aan anderen door te geven. Het mooie en waarachtige aan haar innerlijk ervaring is dat die twee, het moederlijke en het vaderlijke, in harmonie zijn. Natuurlijk kan iedere vader gelukkig ook moederlijk zijn, en iedere moeder vaderlijk. Het gaat veel minder over personen dan over de harmonie tussen twee krachten in ieder van ons. Wanneer die harmonie er niet is, gaat het mis met ons social en ook ons godsdienstig leven, net als in een huwelijk waar vader en moeder het niet samen kunnen vinden. En dat geldt ook voor geloofsgemeenschappen. Het is geen wonder dat veel van onze kerken waar vooral mannen de leiding hebben en een moederlijke God weinig aandacht en kansen krijgt, zijn leeg gelopen, dat men zijn heil elders is gaan zoeken. Wie van ons hier heeft geen vrienden of familie - broers en zussen, kinderen vooral - die deze weg gegaan zijn ? Je kunt ze vaak alleen maar gelijk geven. Met zo'n God, en zo'n godsdienst valt voor velen op den duur niet te leven. Mensen hebben in de eerste plaats een moederkerk nodig waar ze zich thuis voelen, herkend, veilig. Pas met die ondergrond kun je het Onze Vader bidden en gaan proberen de voorraad liefde op deze aarde te vergroten. Veel theologen roepen tegenwoordig dan ook op het woord God voorlopig niet meer te gebruiken, omdat we het duidelijk verkeerd, eenzijdig begrepen hebben. De Duitse Karl Rahner voegt daar aan toe dat 'de christelijke godsdienst slechts toekomst kan hebben wanneer het een mystieke godsdienst wordt.' Dat betekent natuurlijk niet dat onze ouders en voorouders gek waren. Ze hebben in een andere wereld met een andere godsdienst geleefd. Voor ons is dat niet langer mogelijk.

Wanneer u mij zou vragen waarom in onze godsdienstige beleving vaak zo weinig van de mystieke, moederlijke traditie is ingedaald, bestaat er op zo'n veelomvattende vraag natuurlijk geen eenvoudig antwoord. Wel eenvoudig lijkt me de grondvoorwaarde voor ieder mogelijk antwoord en die is dat we de emancipatie van de vrouw, die al zo lang aan de gang is, veel serieuzer zouden moeten nemen : in kerken, synagogen en moskeeën, en in de eerste plaats natuurlijk in de wereld daarbuiten waar heel veel oorlog, armoede en ellende juist te vinden is in landen waar de vrouw niet of te weinig aan het woord komt. Emancipatie van de vrouw, dat is niet dat vrouwen mannen gaan nadoen, want dan worden ze lelijke en lastige karikaturen of, zoals we deze week weer hoorden, slavendrijfsters van kinderen en andere vrouwen. Emancipatie betekent dat vrouwen, juist ook in leidende functies, aan de zachte, mystieke krachten, aan liefde dus, in onze samenleving meer kansen geven en daartoe ook mannen inspireren. Ieder mens is man én vrouw geschapen. Emancipatie betekent gelijkheid van vrouw en man, harmonie van het vrouwelijke en het mannelijke in ieder mens en in de wereld die wij maken en zijn.. Eenheid onder mensen en volkeren, en godsdiensten, Het 'Alle Menschen werden Brüder' - en dus ook 'Schwester' - kan alleen werkelijkheid worden wanneer aan die harmonie tussen vrouw en man serieuzer gewerkt wordt.

Kerken zouden in dat groeiproces van bewustwording en vredestichting een belangrijke rol kunnen spelen. Helaas geven ze te vaak zelf een slecht voorbeeld. Vooral binnen de Islam is het vaak treurig gesteld met de harmonie tussen vrouw en man, maar ook christelijke Kerken, met name de Rooms-Katholieke, vertonen in dat opzicht nog veel achterlijke trekken. Waar godsdienst te vaderlijk is, wordt ze wettisch, hard, dan ga je spreken zoals de aartsbisschop van Utrecht. Of, als je, meer moederlijk, vooral op vrede en eenheid bedacht bent, kan het, minder treurig weliswaar, uitlopen op een nieuw soort hypocrisie : je kunt nog zo aardig zijn voor mensen die niet volgens de kerkelijke wet getrouwd zijn, of voor homo's en lesbo's, zolang je de leer handhaaft dat deze mensen zondaars zijn, ben je zelfs als bewonderenswaardige paus hypocriet. En dat allemaal, denk ik dan, omdat de vrouw en het vrouwelijke niet genoeg aan het woord en tot haar recht gekomen zijn binnen veel geloofsgemeenschappen.

Laten wij hier in de Dominicus niet vergeten dat, als wij ons onder dit dak thuis voelen in een levende geloofsgemeenschap, dit voor een belangrijk deel te danken is aan het feit dat de vrouw hier haar plaats heeft opgeëist en gekregen, en wij de vaderlijk kerkleiding van voorheen hebben opgegeven.

Daarvoor kunnen we alleen maar dankbaar zijn en in die geest ook vandaag weer eucharistie vieren, ons ritueel van dankbaarheid jegens 'Ik zal er zijn': dankbaar dat wij mogen leven, en dat er altijd mensen zullen zijn als Etty Hillesum, dankbaar voor de bevrijdende, vernieuwende kracht van de liefde, dankbaar dat ook wij samen de voorraad liefde in deze wereld mogen helpen vergroten. Zo moge het zijn

Henk Hillenaar